

BENCZIK GYULA – ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS

ÚJABB ADATOK A NÁDASD NEMZETSÉG KORAI TÖRTÉNETÉHEZ

1. RÉSZ. ISMERT ÉS ISMERETLEN OKLEVELES FORRÁSOK

ANádasd nemzetség korai története kiemelkedően fontos szerepet játszik Vas vármegye Árpád-kori történetében, nemcsak azért, mivel olyan jeles családok emelkedtek ki belőle, mint a Gersei Petők vagy Nádasdy Tamás által alapított főnemesi ág, hanem azért is, mert a család különböző ágai gazdag levéltárakat őriztek meg, és ezek fontos forrásai úgy a család-, mint a megyetörténetnek is. A Festetics család levéltárában fennmaradt Gersei Pethő levéltár, az Eszterházy család galántai levéltárában megőrződött Nádasdi Darabos levéltár, vagy a grófi ág archívumának töredékei az Országos Levéltárban, a nádasdladányi és a felsőlendvai levéltárakban már a 19. század második felében felkeltették a forráskutatók figyelmét, akik aztán bőven merítettek belőlük, főleg a 13–14. századi vonatkozásában.¹ A bőséges forrásanyagnak köszönhetően a 20. század elejére sikerült tisztázni a nemzetség korai történetét – leszámolva olyan kóbor ötletekkel, mint az ősök britanniai eredete és horvátországi rokonsága – és az egyes családok elágazásának fő pontjait. Lényegében napjainkig az a kép él a nemzetségről mind a szaktudományi kutatásban, mind pedig a tudományos népszerűsítő irodalomban, amelyet Karácsonyi János 1901-ben felvázolt.² A nemzetség fő ágainak viszonylag stabilnak tűnő, de azért számos bizonytalan elemet tartalmazó sémáját két módon lehetne tovább pontosítani: egyik az eddigiekben felhasznált források revíziója, a másik pedig az új forráscsoportok bevonása. Amint az alábbiakban látni fogjuk, mindkét lehetőség szép eredményekkel kecsegtet.

Ami az első lehetőséget illeti, talán a legfontosabb kérdés: melyek a nemzetség történetére vonatkozó legkorábbi források és kik a nemzetség első ismert tagjai. Közel fél évez-

1 A nemzetség levéltáiról, különös tekintettel a Nádasdi Darabos levéltárra lásd *Benczik Gyula – Zágorhidi Czigány Balázs: A Vas megyei Nádasdi Darabos család birtokainak és levéltárának Eszterházy kézre kerülése. In: Az Esterházy család cseszneki ága. Források és tanulmányok az Esterházy család cseszneki ágának történetéhez.* 1. Szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. Veszprém, 2012. (továbbiakban: Benczik – Zágorhidi Czigány, 2012.) 16–17. p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára kiadványai; 28.)

2 *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* 2. köt. Bp., 1901. (továbbiakban: Karácsonyi, 1901.) 384–395. p.; *Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: Uő: Magyar középkori adattár. CD-ROOM.* Bp., 2001. (továbbiakban: Engel, 2001.) Nádasd nem 1–4. t.; *Bessenyei József: A Nádasdyak.* [Bp., 2005.] 11–13., 165. p.

redes az a hagyomány, hogy a nemzetség első ismert tagja egy bizonyos Petenyéd comes, akitől közvetve a nemzetség különböző ágai, a Nádasdy család pedig közvetlenül is levezethető. Ezt a tételt Nádasdy Tamás (1498–1562) nádor titkára, Szentgyörgyi Gábor fogalmazta meg elsőként a 16. század közepén, nem annyira a történeti érdeklődése, mint inkább a család presztízsének emelésére tette erőfeszítései okán: „*Nádasdy Tamás a Pethenedi grófok ősrégi nemzetségéből származott...*”³ Természetesen Szentgyörgyi a 13. századi Petenyéd comes tiszteletbeli címét saját korára vonatkoztatva mint grófi címet értelmezte. Nem véletlen tehát, hogy Nádasdy Tamás és leszármazói címei között gyakran ott szerepelt a „comes de Petened” kitétel is. A nevet helynévként is értelmezték, bizonyára a Petenyéd nevét őrző Petánc (ma: Petanjci, Szlovénia) településnév hatására. A család későbbi tagjai között is voltak, akik érdeklődtek a családtörténet iránt, Nádasdy Ferenc (1623–1671) országbíró korából is maradtak fenn ilyen feljegyzések – magának Ferencnek a sajátkezű jegyzeteivel –, közülük az egyik elmegy az oklevelekkel igazolható legtávolabbi Nádasdyig, aki Comes Petenedi de Nadasd.⁴ Ez utóbbi családfa néhol okleveles hivatkozásokat is tartalmaz, Petenyéd és fiai (*Varaslaus és Ladislaus*) mellett a következő megjegyzés található: *Ex litteris capituli Jauriensis Ao. 1229.*, azaz: A győri káptalan 1229. évi okleveléből.⁵ Feltehető tehát, hogy a család levéltárában őrzött legkorábbi oklevél ebből az esztendőből származott, s a későbbiekre vonatkozóan is bőségesen állt rendelkezésre levéltári anyag, ugyanis a családfa részletesnek és pontosnak tűnik.

Nádasdy Ferenc kivégzése és vagyonelkobzása (1671) után a családi levéltár szétszóródott, a Magyar Kamara Archivumában csak töredékek maradtak fenn.⁶ Így a hivatkozott 1229. évi oklevelet ma már nem találjuk meg sem ott, sem másutt – legalábbis eredetiben, vagy teljes szövegű átiratban egyelőre nem került elő. Egy rövid latin nyelvű kivonat azonban megerősíti, hogy valóban létezett egy olyan oklevél, amely ebben az esztendőben kelt és említette Petenyéd comes nevét, igaz a kivonat fiairól nem szól.⁷ A 19. század második felétől publikált okleveles anyag is megerősíti Petenyéd létezését, és a genealógiai kutatások is megegyeznek abban, hogy az ő személyében kell keresni a nemzetség egyik legkorábbi ismert tagját és a Nádasdy ág közvetlen őseit.

A Petenyédre vonatkozó első teljes szövegében fennmaradt, kétségtelenül hitelesnek tekinthető oklevélszöveg 1233-ból származik. Az oklevelet a Hazai okmánytár közölte Nyitra vármegyéből, Majthényi Rudolf levéltárából, az eredeti oklevél azonban napjainkban már nem azonosítható. Ez a forrás megerősíti a Nádasdy-ős kiemelkedő szerepét, ugyanis a nemzetség tagjairól úgy beszél általánosságban mint Petenyéd és Stefánd rokonságáról

3 *Thomas Nadasdy ex vetusta Comitum Pethenediorum prosapia oriundus.* Vita Domini Palatini, Thomae de Nadasd. Auctore Gabriele Zentgiurgy secretario eiusdem. In: *Scriptores rerum Hungaricarum minores.* Tom. I. Ed. Martinus Georgius Kovachich. Budaë, 1798. 128. p. Idézi: *Sinkovics István:* Nádasdy Tamás ősei. = Turul, 1943. 3–4. sz. (továbbiakban: Sinkovics, 1943.) 46. p.

4 Sinkovics, 1943. 47. p.

5 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL), Magyar Kamara Archivuma, Neoregistrata Acta fasc. 585. nr. 35.

6 A levéltár hányatott sorsáról lásd: *Maksay Ferenc:* A Nádasdy-levéltár (Archivum Familiae Nadasdy, E 185) leveleinek újrendezése és új levélfírójegyzék készítése. = Levéltári Közlemények, 1982. 2. sz. 325–327. p.

7 1229: *Benedictus ex parte etiam fratrum suorum Mike, Viti, ac Nicolai, terram suam Almas comiti Pethenegh pro triginta marcis vendit; cuius metae describuntur.* *Fejér Georgius:* Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (továbbiakban: Fejér CD) Tom. 7. Vol. 5. supplementare. Ab anno 471–1300. Buda, 1841. (továbbiakban: 7/5. köt.) 244. p., CXXVIII. sz. A Fejér György által közölt kivonatról bővebben lásd lentebb, a tanulmány további részében.

(*serviencium [t. i. regis] in parochia scilicet Ferrei Castri existencium, Petenad videlicet et Stephand et aliorum omnium de progenie eorundem*). Az oklevéltár szerkesztői méltán jegyezték meg: „Íme ez az eddig ismert legrégebb adatunk a Nádasdiak nemzetségéről.”⁸ Együttal utaltak a nemzetség két további oklevelére, amelyek jellemző módon más-más helyről kerültek elő: egy 1246. évi oklevelet a Festetics levéltárból⁹ és egy 1265. évit pedig „a felsőlendvai elpusztult levéltárból”.¹⁰

A Petenyéd comesre vonatkozó első eredeti, napjainkra is fennmaradt oklevél 1234-ben kelt. Ennek a dokumentumnak különös jelentőséget ad az a tény, hogy utal az illető személy elhalálzására, ugyanis az az ügylet, amelyről a vasvári káptalan kiadványa szól, még Petenyéd comes életében indult (*Petene ... ante obitum suum*), de halála után már fia, Vincló (Vencel) (*filius eius ... Winzlou*) zárta le.¹¹ Az oklevél a Magyar Kamara Arhívumában maradt fenn és onnan került az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárába; bár eredeti lelőhelye általánosságban az ún. Neo-regestrata Acta, feltehető, hogy az ugyanitt őrzött Nádasdy archívumból került ki.¹²

A Nádasdy őse és közvetlen leszármazottaira vonatkozó további adatok már a tatárjárás után időkben származnak. Ezekben a dokumentumokban többször is szerepel az előbb említett Petenyéd fia Vincló, illetve Petenyéd fiai, Varazló és László. A korábbi kutatás ezt a három személyt testvérként azonosította, mindhármukat ugyanazon Petenyéd fiaiként tartva számon.¹³ Elkerülte a kutatók figyelmét, hogy a család birtokügyet tárgyaló egyik fontos, 1246-ban kelt oklevelében külön nevezik meg az „idősebb” Petened fiát, Vencelt (*Venceslaum filium Petened maior*) és Petenyéd fiait, Varazlót és Lászlót (*Varazlaus et Ladislaus filii Petened*).¹⁴ Bár a megjelölés nyelvtanilag nem pontos, valószínű, hogy nem Petenyéd idősebb fiáról (*filium Petened maiorem*), hanem az idősebb Petenyéd fiáról van szó (*filium Petened maioris*). A családtagok elkülönülését jól mutatja az a tény is, hogy a birtokosztályoknál mindig külön szerepelnek Petenyéd fiai, Varazló és László (illetve az ő gyermekeik), valamint Petenyéd fia Vincló (illetve az ő gyermekei). Így találjuk ezt egy 1265. évi oklevélben, ahol Petenyéd fia Varazló, és testvérének fia, László fia István (*Varazlaus comes filius Petened et Stephanus filius Ladislai*) egyezkednek a nemzetség másik ágával, és az egyezséghez csak hozzájárulását adják (Petenyéd fia) Vencel fiai, Miklós és Gergely, de az ő földjeikről nem rendelkeznek (*absque parte vel porcione Nicolai et Gregorii filiorum Venceslay*).¹⁵ A fentiek alapján a Nádasdy családfát úgy lehet elképzelni, hogy az 1234 előtt elhunyt Petenyédnek volt egy idősebb, korán – szintén 1234 előtt – elhalt fia, az ifjabb Petenyéd és egy fiatalabb fia, Vincló. A két testvér között jelentős különbség lehetett, ugyanis 1246-ban már a fiatalabb testvér (Vincló) és az idősebb testvér gyermekei (Varazló és László) szerepelnek együtt. Vincló ágának gyermekeivel magva szakad még a

8 Hazai okmánytár (továbbiakban: HO) 7. köt. Kiad. Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghely Dezső. Bp., 1880. 21–22. p.

9 HO 6. köt. Kiad. Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Véghely Dezső. Bp., 1876. (továbbiakban: 6. köt.) 44–45. p.

10 HO 6. köt. 135–137. p.

11 HO 6. köt. 28–29. p. (Meglepő módon a kötet szerkesztői ezt az oklevelet – a fentiekkel ellentétben – nem sorolták a Nádasd nemzetség oklevelei közé.)

12 MNL OL Diplomatikai Levéltár (továbbiakban: DL) 197. (Az oklevél jelenleg nem lelhető fel, csak fényképmásolata ismert.)

13 Lásd: Wertner Mór: Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 2. köt. Temesvár, 1892. 206. p.; Karácsonyi, 1901. 385. p.; Engel, 2001. Nádasd nemzetség, Nádasdy ág.

14 HO 6. köt. 44–45. p.

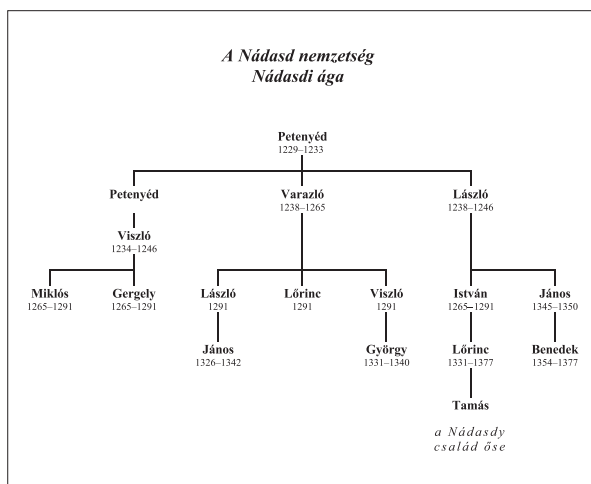
15 HO 6. köt. 135–137. p.

13. század végén, Varazló ága a 14. században halt ki, így a Nádasdy család László ágán él tovább, lényegében napjainkig. (Lásd 1. tábla.)

Jelentős eredmények várhatók a nemzetség birtoktörténetének módszeres elemzésétől is. Ez egyrészt tisztázná a birtokok eredetét, topográfiai helyzetét és az egyes ágak birtokrészeinek elkülönülését, másrészt a birtokosztályok alapján fogódzókat nyújthatna az egyes családok rokonsági fokának megállapításához. Ez utóbbi kapcsán már most megjegyezhetjük, hogy a nemzetség ágai feltehetően sokkal közelebbi rokonságban álltak egymással, mint azt a korábbi kutatás vélte.¹⁶ A 13. századi források ugyanis ritkán utalnak az egyes családtagok közvetlen rokoni kapcsolataira, így távoli rokonként tűnhetnek fel olyan személyek, akik valójában első- vagy másodfokú unokatestvérek voltak. Ennek talán legfőbb oka, hogy – főleg a század első felében – nem mindig adják meg az egyes szereplők apai nevét, vagy ha igen, akkor a gyakori névismétlések miatt ezek könnyen összetéveszthetők – mint ahogy azt a két Petenyéd esetében láthattuk.

A birtoktörténet – pontosabban az ezzel szoros kapcsolatban álló helynévtörténet – vonatkozásában mind ez ideig csak egy kicsiny, de a nemzetség szempontjából fontos területen folytak módszeres kutatások. A Vasvár délnyugati határában, a Hegyhát déli oldalában elterülő Sárvíz-völgy Árpád-kori helynévanyagának és topográfiájának feltárása több szempontból, így a Nádasd nemzetség története vonatkozásában is meglepő eredményeket hozott. A legfontosabb ezek közül talán az, hogy a nagy kiterjedésű vízgyűjtő terület a korai időkben – fő vízfolyásáról – egységesen a Sár nevet viselhette, amit azután a belőle kiszakadt kisebb-nagyobb birtokrészek is megőriztek. Így a 13. századra, az oklevelek tömeges megjelenésének időszakára számos Sár elnevezésű birtok tűnik fel a területen, amelyek különböző családok, rokonságok és egyházi intézmények kezén voltak.¹⁷

A tágabb – történeti földrajzi – értelemben vett Árpád-kor időszakából több mint egy tucat különböző Sár elnevezésű birtokot találunk a területen: volt ilyen birtoka a Nádasd, a Hermán és a Tordas nemzetségnek, az Egervári, a Káldi, a Gösfalvi Gős és számos kisebb családnak, valamint a vasvári káptalannak és a szentgotthárdi apátságnak is. Ennek köszön-

1. tábla

¹⁶ Karácsonyi szerint: „Négy vagy legalábbis három ága a XIII. század elejéig ér föl, s mivel ekkor már az ősi fészek, Nádasd, fel volt köztűnik osztva, a közös ős legalábbis a XII. század közepén élt.” Karácsonyi, 1901. 384. p.

¹⁷ Kiss Gábor – Zágorhidi Czigány Balázs: Egy mikrotáj történeti helynévanyaga. Vasvár délkeleti határa az Árpád-korban. In: Helynévtörténeti tanulmányok. 2. Szerk. Hoffmann István, Tóth Valéria. Debrecen, 2006. (továbbiakban: Kiss – Zágorhidi Czigány, 2006.) 129–157. p. (A Magyar Névtárház Kiadványai; 11.)

hetően az egynevűségnek (homonímia) olyan meglepő bősége alakult ki ezen a viszonylag zárt területen, hogy az már a név alapvető megkülönböztető funkcióját kérdőjelezi meg. Természetesen a megoldás az, hogy minden birtokrésznek megvolt a maga egyedi elnevezése is, de ezek hosszú ideig nem kerültek lejegyzésre. Az oklevelekben – minden bizonnyal birtokjogi megfontolásból – annak a birtoknak a nevét jegyezték fel, amelyből az adott birtokrész adomány, osztály vagy csere révén kiszakadt. A számtalan Sár birtokot csak a birtokosok pontos nyomon követésével lehet elkülöníteni egymástól és összekapcsolni a 13–14. századtól megszilárduló helynevekkel.¹⁸

A Nádasd nemzetség Sár birtoka – pontosabban az ugyancsak több, azonos nevet viselő birtokrész közül a legjelentősebb – a névadó Nádasd mellett talán a leggyakoribb szereplője az Árpád-kori nemzetségi birtokügyleteknek. A korábbi kutatás ezt a birtokot a mai Petőmihályfa¹⁹ környékére helyezte, éppen a nemzetség egyik korai, 1236-ban a vasvári káptalan által kiadott oklevele alapján, amely – részletes határjárással – egy itteni birtoknak az eladásáról szól.²⁰ Hangsúlyozni kell azonban, hogy az oklevél eladásról szól, és éppen ezért egyértelmű, hogy a nemzetség ezen a területen birtokai jelentős részétől megvált, csak egy kisebb rész maradt a Mákfai ág²¹ kezén, amelyből viszont a későbbi Gerse, a Gersei Petők névadó birtoka nőtt ki.²² Ettől függetlenül azonban a 13. század közepén és második felében rendre feltűnik Sár birtok a nemzetségi birtokosztályok tárgyában, méghozzá egy olyan jelentősebb birtoktömbként, amelyen a nemzetség több ága is jelen van.²³ A 13. század végére azonban csupán egyetlen nagyobb, a nemzetségi ágak által közösen birtokolt föld marad a Sárvíz völgyében: Oszkó, amely ezen a néven a nemzetségi birtokok között csak 1291-től tűnik fel.²⁴ Ezért – korábbi feltételezésünkkel ellentétben²⁵ – fel kell vetni annak lehetőségét, hogy a vízgyűjtő területén kialakult számos kisebb–nagyobb birtokrészhez hasonlóan Oszkó

- 18 Kiss Gábor – Zágorkhidi Czigány Balázs: A homonímia a gyakorlatban. Sár terra az Árpád-korban. (Előadás a IX. Helynévtörténeti szemináriumon. Síkfőkút, 2014. május 28–31.) Az előadás anyaga és a hozzá kapcsolódó adattár egyelőre nem jelent meg nyomtatásban.
- 19 Karácsonyi szerint: „sári (Egervár–Pető-Mihályfa környékén lévő) jószágukat”. Karácsonyi, 1901. 388. p.; Hasonlóan vélekedett Csánki Dezső is a Sár címszó alatt felsorolt birtokról, amelyek véleménye szerint „főleg a Nádasd nembelié (és a vasvári káptalané) voltak”, és „Egervártól ny.-ny.-é. felé” keresendők. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. 2. köt. Bp., 1894. (továbbiakban: Csánki, 1894.) 791. p. (Hunyadiak kora Magyarországon; 6.)
- 20 Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg (továbbiakban: UBB) Bd. 3. Die Urkunden von 1301 bis 1327 mit Nachträgen von 1233 bis 1301. Bearb. Imtraut Lindeck–Pozza. Graz, 1979. (továbbiakban: Bd. 3.) 257–258. p. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung; Reihe 7.)
- 21 A korábbi genealógiai kutatásoktól eltérően a Nádasd nemzetségen belül nem négy, hanem három főággal számolunk: a Nádasdy és a Darabos családok mellett a Mákfainak nevezhető rokonságon belül keressük a Gersei Pethők és az „Oszkaiak” közös őseit. Lásd Benczik – Zágorkhidi Czigány, 2012. 15. p.
- 22 Karácsonyi, 1901. 391–392. p.
- 23 1265-ből két oklevél is bizonyítja, hogy Sár birtok különböző eredetű részeit a nemzetség különböző tagjai birtokolták. Lásd: UBB Bd. 1. Die Urkunden von 808 bis 1270. Bearb. Hans Wagner. Graz, 1955. (továbbiakban: Bd. 1.) 318–319., 319–320. p. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung; Reihe 7.)
- 24 Zágorkhidi Czigány Balázs: Oszkó. [Bp., 2002.] (továbbiakban: Zágorkhidi Czigány, 2002.) 52. p. (Száz magyar falu könyvesháza)
- 25 Korábban éppen azt feltételeztük, hogy mivel Oszkó, Olaszfa, Pácsony, Győrvár falvak területén nem tűnik fel a Sár név, ez a terület viszonylag korán kiszakadt a nagy birtoktömbből, és önálló nevet (Győr) kapott. Kiss – Zágorkhidi Czigány, 2006. 136. p.

is a Sár nevet viselte a 13. század végét megelőzően, és ez lehet a nemzetség egyik legjelentősebb korai birtoka.

A vízneveknek az Árpád-kori helynévalkotásban betöltött fontos szerepét felismerve jutottunk el néhány fontos, de csak késői adatolással rendelkező Nádasd nemzetségi birtok más néven való azonosítására. A késő középkortól Darabos-birtokként ismert Domonkosfa (ma: Domanjševci, Szlovénia) neve mind szláv (1431: *Domokwsolcz*), mind magyar (1521: *Damokosfalwa*) alakban viszonylag későn tűnik fel a forrásokban. Tudva azonban, hogy a birtok a Kerca patak völgyében terült el, nagy eséllyel kerestük a számos 13–14. századi *Ker(csi)ca* birtok között olyat, amely Nádasdi-birtokként azonosítható. Így sikerült egy 1350. évi adatot, amely a Nádasdiak Kecsica birtokának határát írja le, a későbbi Domonkosfával azonosítani.²⁶ Hasonló a helyzet a Kerka völgyében – pontosabban annak forrásvidékén – elhelyezkedő Csöpin (ma: Čepinci, Szlovénia) faluval, amelynek ma ismert névalakja csak a 14. század végétől adatolt (1395: *Chapench*),²⁷ ezt előbb Kerka/Karka néven (1326: *Karka*)²⁸ sikerült azonosítani, ami aztán elvezetett egy korai, mind ez ideig rosszul értelmezett birtoktörténeti adat pontosításához (1238: *Karka*).²⁹

Az eddig ismert, de nem közvetlenül a nemzetség történetéhez kapcsolódó források felülvizsgálata is hozhat újabb eredményeket. Erre jó példa lehet a Nádasdi-birtokokkal határos területeken kialakuló nagybirtokokra vonatkozó korai források vizsgálata. Vas vármegye délnyugati részén, az egykori gyepűterületen a 13. század elején úgy jöttek létre az első váruradalmak, hogy nagy kiterjedésük ellenére szomszédságukban – esetenként az uradalom testébe ékelődve – fennmaradtak az örök települései és a korábbi birtokosok kisbirtokai.³⁰ Két nagybirtok – Dobra (ma: Neuhaus am Klausenbach, Ausztria) és Felsőlendva (ma: Grad, Szlovénia) – esetében részletes források állnak rendelkezésünkre a 13. század legelejéről. A Nádasd nemzetség törzsbirtokainak egy része – Csöpin, Domonkosfa és Kancsóc–Ivanóc (ma: Kančevci és Ivanovci, Szlovénia) környéke³¹ – éppen erre a területre, a későbbi Tótság és Őrség határvidékére esik, a Nádasdiak és őseik megjelenése tehát ezekben a forrásokban várható.

Dobra esetében egy 1213. évi királyi oklevél meséli el részletesen a birtok kialakulásának történetét, visszanyúlva egészen a 12. század végéig. Az oklevél szövegéből az sejthető, hogy a birtok a szentgotthárdi apátság alapításának idején (1185 körül) – vagy egy azt közvetlenül követő királyi adomány révén – az apátsághoz tartozott, majd királyi örök szállták meg; később azonban, amikor az örök a németek zaklatásai miatt visszavonultak innen, visszakérülhetett az apátsághoz. A királyi rendelkezés 1213-ban az apátság birtokviszonya-

26 Benczik Gyula – Zágorhidi Czigány Balázs: Domonkosfa története a középkorban. In: Itthon, Domonkosfán. Kiad. Dušan Orban. Šalovci, 2019. 5–7. p.

27 Zelko, Ivan: Prekmurje do leta 1500. Murska Sobota, 1982. 25. p. (Historična Topografija Slovenije; 1.) Téves Zelko 1387. évi *Kereka Superior* adatának Csöpinccel való azonosítása.

28 Anjou-kori oklevéltár (továbbiakban: AOkI.) 10. köt., 1326. Szerk. Blazovich László, Géczi Lajos. Bp.–Szeged, 2000. 83. sz.

29 Fejér CD 7/5. köt. 254. p.; Az adatot (*Kraka* alakban) Karácsonyi feltételelesen az „*Olaszka egy része*”-ként – nyilván Karakót értve alatta – azonosította. Karácsonyi, 1901. 385. p. Az adatról bővebben lásd a tanulmány további részében.

30 Kiss Gábor – Zágorhidi Czigány Balázs: Korai uradalmak Vas megye délnyugati részén, 1187–1213. In: „Hadak útján...” XV. A népvándorlaskor fiatal kutatói 15. konferenciájának előadásai. Tatabánya, 2004. október 2–6. Szerk. László János, Schmidtmayer Richárd. Tatabánya, 2006. (továbbiakban: Kiss – Zágorhidi Czigány, 2006.) 175–186. p.

31 Ezekre vonatkozóan lásd Csánki, 1894. 838–839. p.

inak helyreállítását célozta, részletesen leírta a birtok határait, és felsorolta az érintett szomszédokat.³² Az oklevélben rögzített határok kivétel nélkül a természetes táj elemei, amelyek alapján a birtok kiterjedése jól rekonstruálható, de a szomszédos birtokok nem kerülnek megemlítésre.³³ A tanúk felsorolásánál azonban ott találjuk a felsőlendvai uradalom képviselőiben Miklós ispán embereit, a közeli Szentmárton (Rábaszentmárton, ma: Sankt Martin an der Raab, Ausztria) plébánosát, néhány várjobbágyot és az örök képviselőit. Érdekes, hogy mind a várjobbágyok, mind pedig az örök között találunk egy-egy olyan nevet, amelyek a Nádasd nemzetség korai generációiból is ismertek: Búza várjobbágy (*iobagionibus castri ... Buza*) és Csapó ör. (*Chopov ... speculatoribus*). Bár egyik név sem tekinthető egyedinek, de főleg a ritkább Csapó személynév, felvetheti a Nádasd nemmel való kapcsolatot. Mindez pedig erősíthetné azt a feltételezést, hogy a nemzetség kezdetei az örök, illetve azok előljárói között keresendők – amire leginkább a nemzetségi birtokok fekvése utal.³⁴

Sokkal több konkrétummal szolgál Felsőlendva 1208. évi királyi adománylevele, ahol a részletes határjárás során megjelennek a korabeli szomszédok is, köztük egy ismert Nádasdi-birtok, Kancsóc–Ivanóc környéke³⁵ és a Szent Benedek-templom, amely szintén a nemzetséghez kötődik.³⁶ Az oklevél nem birtokokat, hanem birtokosokat nevez meg, területünkön Tompa, Balbus Jakab és Belenig személyében (*terra Tompee ... terre Iacobi Balbi ... terre Belenug*).³⁷ Közülük az előbbi feltehetően a későbbi Musznya (ma: Moščanci, Szlovénia) eredeti birtokosa – és talán a későbbi musznyai nemesek őse³⁸ –, de az utóbbi két személy minden bizonnyal a Nádasd nemzetséghez köthető. Jakab névvel – megkülönböztető *Balbus* (hebegő) mellékneve ellenére – nem tudunk mit kezdeni, annál többet mond viszont a sokkal egyedibb Belen(y)ig személynév. Bár a nemzetség ismert tagjai között ilyen nevet nem találunk, a Petenyéd névvel való összecsengése mindenesetre figyelmet érdemel. Gyanúnkat az újabban előkerült források megerősítették.

Az elmúlt évtized kutatómunkája során előkerült a nemzetség történetének legkorábbi datálású, eddig csak kivonatoltan ismert oklevelének teljes, hitelesnek mondható szövege, amely fontos genealógiai adatokat tartalmaz a nemzetség korai történetéről.³⁹ Maga a kivonat Fejér György *Codex diplomaticus*-ából volt ismert, amelynek kötetei számos rövid, latin nyelvű összefoglalót közöl egy bizonyos *Elenchus Nadasdianus*-ból. Közülük az első és legkorábbi egy 1220. évi oklevélkivonat:⁴⁰

32 UBB Bd. 1. 64–65. p.

33 Kiss – Zágorhidi Czigány, 2006. 176–177. p.

34 Zágorhidi Czigány, 2002. 49.

35 UBB Bd. 1. 55–56. p.; Kiss – Zágorhidi Czigány, 2006. 177–181. p.

36 Benczik Gyula – Zágorhidi Czigány Balázs: Szent Benedek templom a határvidéken. Az egykori Vas vármegyei Felsőszentbenedek templomának korai története. In: Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője. 7. Szerk. Dénesi Tamás. Pannonhalma, 2019. (továbbiakban: Benczik – Zágorhidi Czigány, 2019.) 47–65. p.

37 UBB Bd. 1. 56. p.

38 Korábbi kutatásaink során azt feltételeztük, hogy mindhárom személynév mögött Nádasd nembeli személy keresendő, újabban azonban egyértelművé vált, hogy Tompa birtoka a későbbi Musznya birtoknak felel meg. Benczik – Zágorhidi Czigány, 2019. 50. p.

39 A Nádasd nemzetség és a Nádasdy család története szempontjából rendkívül jelentős felfedezésről először a Sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum 2012. évi konferenciáján számoltunk be: Benczik Gyula – Zágorhidi Czigány Balázs: A Nádasd nemzetség és a Nádasdy család eredete. („A kegyelmed szerelmes urát ... az Úristen ez világból kivette” Nádasdy Tamás konferencia és kamarakiállítás. Sárvár, 2012. október 12–13.)

40 Fejér CD 7/5. köt. 222. p.

Fassionales suprer portionibus terrae Hollug venditis Anno 1220.

Filii Lodomerii Jacobus, Georgius, Chama, et Mortun, item filii Lucae Nicolaus et Mike terram, quam in Hollug a Buza, Germano, **Petenycy**, et Virtemero metis separatam possident, vendunt, filiis Stephani, Nicolao videlicet et Mike, pro decem marcis, cuius venditae terrae metae in Instrumento hoc circumscribuntur. Anno MCC. XX.

azaz:

Felvallás Halogy föld eladott részeiről, az 1220. esztendőben.

Lodomer(ius) fiai: *Jakab, György, Chama és Mortun, valamint Lukács fiai: Miklós és Mike azt a földet, amelyet Hollug-on, Buza-tól, Germanus-tól, **Petenycy(ius)**-től és Virtemer(us)-től határokkal elkülönítve birtokolnak, eladják István fiainak: Miklósnak és Mike-nek tíz márkáért; az eladott föld határait ebben a dokumentumban körülírják. Az 1220. esztendőben.*

Az oklevélkivonat jelentőségére maga a kiadó, Fejér György is felfigyelt, és hosszabb megjegyzést fűzött a szöveghez. Egyrészt jelezte, hogy a kivonat a „Nádasdi elenchus”-ból származik, amely eredetileg Lehotzky András gyűjteményéhez tartozott, ekkor azonban Nagy Gábornál volt fellelhető. (Erről az alábbiakban még szólnunk.) Másrészt kiemelte, hogy *Petenycy* a Nádasdyak őse, nem pedig *Prodanus* vagy *Buteco*, mivel a család 1400 előtt semmiféle birtokkal nem rendelkezett Horvátországban, hanem a Gersei Pethőkkel együtt elsősorban Vas és Zala vármegyében birtokolt, és nem szükséges őket Britanniából sem eredtetni, mivel igazi magyar család, amely 1220-ban már több ágra oszlott.⁴¹

A kivonatban előforduló személynevek és Halogy birtok említése egyértelművé teszik, hogy a Nádasd nemzetség tagjairól van szó. A dátum és a Petenyéd comes említése pedig magáért beszél: itt valóban a nemzetség írott történetének kezdeteinél járunk. Az oklevélkivonat szövegében megfigyelhető bizonytalanságok⁴² azonban arra utalnak, hogy a rövid szöveg nem teljes pontossággal tükrözi az eredeti oklevél adatait. A középkori oklevelek újkori átiratainak módszeres kutatása során a vasvári káptalan 17. századi jegyzőkönyvében előkerült teljes szöveg valóban megerősítette a gyanú indokoltságát, olyannyira, hogy kiderült, Petenyéd neve helyén eredetileg – az 1208. évi felsőlendvai határjárásban is említett – Belenig neve állt! A *Elenchus Nadasdianus* adatait elsőként közlő Fejér számára a Petenyéd név ismert volt, így automatikusan erre javította a számára ismeretlen névalakot.⁴³

Maga az oklevélátírat 1698-ban készült, amikor megjelent a káptalan előtt Nádasdy család köznemesi ágából származó Nádasdy Tamás fia Boldizsár és Nádasdy András fia László négy oklevél átirását kérve: Ilsvai Lesták nádor 1394. évi átiró oklevelét – benne a kérdéses 1220. évi okmánnyal és egy IV. László által kiadott datálatlan királyi adománnyal – és a vasvári káptalan három oklevelét, 1278-ból, 1315-ből és 1345-ből. Az oklevelek többnyire mind ez ideig ismeretlenek voltak a kutatás előtt, legfeljebb rövid kivonatuk terjedt el Fejér

41 Fejér CD 7/5. köt. 222. p.

42 Pl. egy hasonló kivonatban 1233-ból Jakab helyett *Jaroslaus filius Lodomerii* Lukács fia Miklós és Mike helyén csupán *Nicolaus filius Luchan* szerepel. Fejér CD 7/5. 249–250. p. Ugyancsak problematikus a nevek felsorolásban – a többi név ablatívuszos alakja mellett – Petenyéd (*Petenychy* – Petenyicii) nevének genitívuszos formája.

43 Mint az alábbiakban látni fogjuk, Lehotzky eredeti kéziratában is Belenig (*Belyenigh*) alak állt.

kiadásából.⁴⁴ Szerencsére az okleveleket a káptalani jegyző teljes szöveggel bemásolta a jegyzőkönyvbe, megmentve ezzel a jövő számára az azóta elveszett eredeti példányok tartalmát. Az alábbiakban az 1220. évi oklevél bő regesztáját adjuk:⁴⁵

A vasvári káptalan előtt Lodomer fiai: Jacobi (!), György, Chama, Mortun és Lucan fiai: Nicolai (!) és Mike azt a földet, amelyet Halugh-on Vuza-tól, Velienigh testvérétől és Virteme(!)(us)-tól határokkal elkülönítve birtokolnak, eladják István fiainak: -Miklós-nak és Mike-nek tíz márkáért, azzal a feltétellel, hogy ha az eladók az eladott földet elvesztenék, nem a föld árát, hanem hasonló és ugyanakkora földet tartoznak adni a vevőknek. A föld határai: Ozziustelnek völgy, völgy feje, szántóföld, erdő (amely közös a vevők, ill. Vuza és Vitemer(us) között), Vizestelnek (ahol Hemus és Vitemer(us) a szomszédok); az eladott föld hosszúsága az Ozzyustelnek fejétől annyi, amennyi a távolság az Ozziustelnek és Vizestelnek között. Erről a káptalan pecsétjével megerősített oklevelet ad ki, Pál prépost, Lobertus kántor, Myko örkanonok, Gergely dékán tisztségviselése idején, az 1220. esztendőben.

Már a regesztából is látszik, hogy az oklevélátírás jóval több és pontosabb adatot tartalmaz, mint a Fejér által közölt kivonat. A pontosság nem vonatkozik a nevek írására, itt ugyanis több elírás tapasztalható, mindenekelőtt a B és a V betűk felcserélése: a nemzetség tagjainak ismeretében egyértelmű, hogy *Vuza* helyett *Buza* és *Velienigh* helyett *Belienigh* olvasandó, hasonló módon *Lobertus* kántor nevének helyén az eredetiben *Robertus* állhatott. Találkozunk betűkihagyással is, szintén egyértelmű, hogy a *Vitemeo* ragozott névalak helyén *Vitemero* állhatott. Ugyancsak pontatlanság gyanítható a személynevek ragozott alakjaiban, mivel ez különösen is fontos a genealógia szempontjából, erre az alábbiakban még kitérünk. Hogy ezek az elírások az 1394. évi vagy az 1698. évi átírásnál keletkeztek, ma már nem állapítható meg.

Ami az oklevél külső jegyeit illeti, egyértelművé vált, hogy a vasvári káptalan oklevéléről van szó – a Fejér által közölt kivonatok nem jelölik meg a kiadót –, sőt amennyiben pontos a dátum egyenesen ez lenne a káptalan legkorábbi ismert kiadványa.⁴⁶ Mivel azonban az oklevélszöveg tartalmazza a tisztségviselők felsorolását is, rögtön kétely ébred a dátum pontosságát illetően: a káptalannak ugyanis a 13. század első felében 1229–1248 között volt Pál nevű prépostja, ezen az időszakon belül Róbert kántor és Mikó örkanonok működésére vonatkozó adtok 1239-től indulnak, Gergely dékánról pedig csupán 1243 és 1244 között van említés. Azonban mindhárom kanonoki stallum esetében a legkorábbi, más tisztségvi-

44 A kivonatok bekerültek pl. a Burgenlandi okmánytárba is, de éppen a legkorábbi, 1220-ra datált oklevél és néhány további kimaradt. Lásd UBB Bd. 1. 117. p. (1229); 125. p. (1230); 172. p. (1236) stb. Hasonlóan a 14. századi adatok megtalálhatók az Anjou-kori oklevéltárban is, pl. AOkl. 4. köt., 1315–1317. Szerk. Kristó Gyula. Bp.–Szeged, 1996. 212. sz. (1315); AOkl. 28. köt., 1344. Szerk. Piti Ferenc. Bp.–Szeged, 2010. 835. sz. (1344). Erről részletesen majd a tanulmány második részében szólnunk.

45 Hasonló módon közzöltük a korábban 1344-re datált, valójában 1345. évi szentbenedeki oklevelet is. Benczik – Zágórhidi Czigány, 2019. 52. p. A fellelt – és reményeink szerint még fellelhető – további oklevelek teljes szövegű közlésére másutt kerítünk sort.

46 A káptalan eddig ismert legkorábbi oklevele 1229-ből származik. Kivonatos szövegét közli: Fejér CD Tom. 7. Ad stirpem Arpadianam supplementaris. Vol. 1. Buda, 1831. 223. p.; fotóját lásd: Vasvári káptalan – Vasi települések, 1217–2017. Szerk. Zágórhidi Czigány Balázs. Vasvár, 2019. 8–9. p.; az eredeti példány: MNL OL DL 40006. Az 1220. évi kivonatos szöveg datálásával kapcsolatos kételyét fogalmazta meg már Karácsonyi is: Karácsonyi, 1901. 395. p.

selőre vonatkozó adat 1236-ban kelt, így Róbert, Mikó és Gergely akár már 1237-től betölthették tisztségüket; az utóbbi kettőt viszont 1245-ben más tisztségviselő váltja, így az oklevél kelte 1237 és 1244 közé tehető.⁴⁷

A dátum elírása feltehetően az 1394. évi átírás során keletkezett, itt ugyanis egyértelműen betűvel írták ki az évszámot, míg a 13. század első felében következetesen római számokkal adták meg a keltet a káptalan okleveleiben; így tehát csak arra gondolhatunk, hogy vagy figyelmetlenségből vagy az oklevél sérülése miatt néhány számjegyet nem vettek figyelembe a másolásnál. A tartalmi elemek azonban a minél korábbi keltezés mellett szólnak: ugyanis Búza (Búza fia) és Itemer (Itemer fia) hasonló módon együtt szerepel eladóként egy 1236. évi oklevélben⁴⁸ és egy 1240-es évekre tehető forrásban.⁴⁹ Belenigre vonatkozóan pedig 1208-at követően nincs is további adat. Így tehát, ha nem is ez a vasvári káptalan legkorábbi ismert oklevele, mindenesetre a Nádasd nemzetség történetének legkorábbi, a 13. század első feléből – sőt, feltehetően a tatárjárást megelőző időszakból – származó forrásai közé tartozik.

Ami az oklevél tartalmát illeti, itt is számos új információval találkozhatunk. Ezek közül az egyik legfontosabb a Belenigre vonatkozó adat. Ennek az oklevélnek köszönhetően egyértelművé vált, hogy a felsőlendvai határjárásban említett Belenig kétségtelenül a Nádasd nemzetséghez tartozott, így most ő a legkorábbi ismert, közvetlen okleveles adatokkal is igazolt tagja a nemzetségnek. Felnőtt kora a 13. század első harmadára tehető, a halogi oklevél kiállítása idején feltehetően már nem élt, ugyanis testvére, Búza mellett nem mint birtokost nevezik meg, hanem – feltehetően – mint a család egyik jól ismert (néhai?) tagját. A következő fontos információ éppen a testvérekre vonatkozó adat: Fejér szöveggözlésével ellentétben ugyanis a halogi birtok szomszédainak megnevezése nem felsorolás: Búza, Germanus és Petenyéd (*a Buza, Germano, Petenycy et Virtemero*), hanem pontos genealógiai meghatározás: Búza, Belenig testvére és Itemer (*a Vuza germano Velienigh et Vitemeo*), azaz a „germanus” szó nem tulajdonnév, hanem ’testvér’ jelentésű köznév.⁵⁰

Az oklevél további, bőséges genealógiai adatokat tartalmaz. Mindenekelőtt az eladók személye érdemel figyelmet. Lodomér és *Luchan* leszármazottai egy 1233. évi oklevélkivonatban is feltűnnek, amely mellesleg egyértelműen utal rá, hogy Petenyéd rokonságához (*de genere Pethenye*), azaz a Nádasd nemzetséghez tartoznak. Az 1233. évi oklevélben

47 *Desics Ignác*: A Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan története főbb vonásaiban. In: A szombathelyi egyházmegye története. 2. köt., 1777–1928. Szerk. Géfin Gyula. Szombathely, 1929. 308. p. Desics adatai között nem szerepel a legkorábbi eredetiben fennmaradt oklevél 1229-ből, amelyben szintén Pál van megnevezve mint prépost. (Lásd az előző jegyzetben.)

48 UBB Bd. 3. 257. p.

49 *Szőcs Tibor*: Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek jegyzéke. Bp., 2012. 146. 152. sz. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai; 2. Forráskiadványok; 51.) A kiadó a datálatlan oklevelet ugyan 1267–1269-re teszi, de mivel a benne szereplő személyek okán az előző jegyzetben hivatkozott oklevélhez kapcsolódik, inkább közvetlenül 1236 utánra tehető. Az oklevélben L siglával jelölt nádor így nem Lőrinc nádor és somogyi ispán, hanem László nádor és somogyi ispán (1242–1244) lehetett. Vö.: *Zsoltos Attila*: Magyarország világi archontológiája, 1000–1001. Bp., 2011. 19., 20. p. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak; 11.)

50 A gyanút a Fejér által közölt kivonat – genitivusra utaló – *Petenycy* névalakja keltette fel, és bár a 17. századi átírás *Velienigh* alakjában ennek nincs nyoma, azonban a másoló a *germanus* szót egyértelműen kisbetűvel írta. A *germanus* szó középkori használatára és jelentésére lásd: *Lexicon latinitatis medii aevi Hungariae*. A magyarországi középkori latinság szótára. Vol. 4. Kiad. Boronkai Iván, Szovák Kornél. Bp., 1993. 199. p.; *A Germanus* személynévre, amely nem számított ritkának a 13. században, lásd *Fehértői Katalin*: Árpád-kori személynévtár, 1000–1301. Bp., 2004. 332–333. p.

mindkettőjüknek csak egy-egy gyermeke szerepel: Lodomér fia Jaroszláv és *Luchan* fia Miklós (*Jaroslavus filius Lodomerii et Nicolaus filius Luchan*),⁵¹ itt azonban Lodomérnak négy, *Luchan*-nak két gyermekét sorolják fel. Ez azonban természetes is lehet, hisz ahogy a fentebbiekben jeleztük, a halogyi oklevél az 1230-as évek második felére vagy az 1240-es évek elejére tehető, ami azt jelenti, hogy a két oklevél kiállítása között eltelt 5–10 évben mindkettőjüknek akár több gyermeke is kerülhetett felnőtt-, jogképes korba. Ugyanez indokolhatja, hogy Lodomér gyermekei között nem találjuk Jaroszláv nevét. Gyanút ébreszt ugyanakkor, hogy mindkét felsorolásban az első gyermek neve genitívuszos alakban áll, ami felvetheti azt a lehetőséget is, hogy az eredeti oklevélszövegben valójában Jakab fia Lodomér fiai és Miklós fia *Luchan* fia (*filii Ladomerii filii Jacobi ... filius Lucan filii Nicolai*) állhatott. Ezt a problémát azonban a rendelkezésünkre álló kevéske genealógiai adat birtokában egyelőre nem tudjuk megoldani.

Sokkal fontosabb kérdés, hogy a felsorolt személyek a nemzetség melyik ágához tartoznak. Ebben a vonatkozásban legfeljebb a Lodomér gyermekei között feltűnő *Chama* neve lehet árulkodó, ez a név ugyanis – igaz legalább egy generációval később – a nemzetség mákfai ágánál tűnik fel.⁵² Ugyancsak az eladók családi kötődésének meghatározásában segíthet az a két személy, akiről szólva hangsúlyozza az oklevél, hogy az eladott birtok az ő birtokaiktól el van határolva. Ez a két személy Búza, Belenig testvére és Ítemer. Ahogy már említettük ők is szerepelnek egy korábbi oklevélben: 1236-ban mint Búza fia Búza és Ítemer fia Ítemer (*Buza filius Buza et Vtemer filius Vtemer*) adják el sári – a későbbi Mihályfa – birtokukat *Moym* fia Mihálynak.⁵³ Az ő esetükben is legfeljebb a személynevek mondhatnak valamit közelebbi családi kapcsolataikról: a Búza név a nemzetség egyik ágánál sem ismert, az Ítemer név azonban mind a Mákfai mind pedig a Darabos ágánál megjelenik. Hogy itt nem a Darabosokról van szó, azt azzal tudjuk alátámasztani, hogy az ebből az ágból jól ismert Ítemer fia Imréről tudjuk, hogy nagyapja szintén Imre volt.⁵⁴ A mákfai ágból ugyancsak jól ismert Ítemer fia Péter nagyapjának nevét viszont nem tudjuk,⁵⁵ így róla feltételezhetjük, hogy szintén az Ítemer nevet viselhette. Elképzelhető tehát, hogy Búza fia Búza és Ítemer fia Ítemer szintén a Mákfai ághoz tartozott, Búzának nem maradtak leszármazottai, Ítemer utódai pedig az „Oszkai”-ként is ismert családi ág. Hogy ezen a nemzetségi ágon belül már a 13. század végén jól elkülönültek egymástól az egyes családok birtokai, azt éppen az oszkói Ítemer fia Péter birtokszerzései igazolják.⁵⁶

Ami a vevőket illeti, ott könnyeb a helyzetünk: István fiait, Miklóst és Mikét jól ismerjük a genealógiai szakirodalomból, őket közvetlenül a Darabos rokonsághoz szokták sorolni.⁵⁷ Ugyancsak ide kapcsolhatók a határjárásban szomszédokként megemlített Hím

51 Fejér CD 7/5. köt. 249–250. p.

52 1291: *de terris Chama*. UBB Bd. 1. 265–266. p.; 1293: *Martino et Bors filii Chame*. UBB Bd. 2. Die Urkunden von 1271 bis 1301. Bearb. Imrtraut Lindeck-Pozza. Graz, 1965. (továbbiakban: Bd. 2.) 278–279. p. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung; Reihe 7.); 1298: *Martinus dillius Chama de Makwa*. UBB Bd. 2. 321. p.

53 UBB Bd. 3. 257–258. p. Mihályról – a későbbi adatok alapján – egyértelmű, hogy nem tartozott a Nádasd nemzetséghez.

54 Karácsonyi, 1901. 386. p.

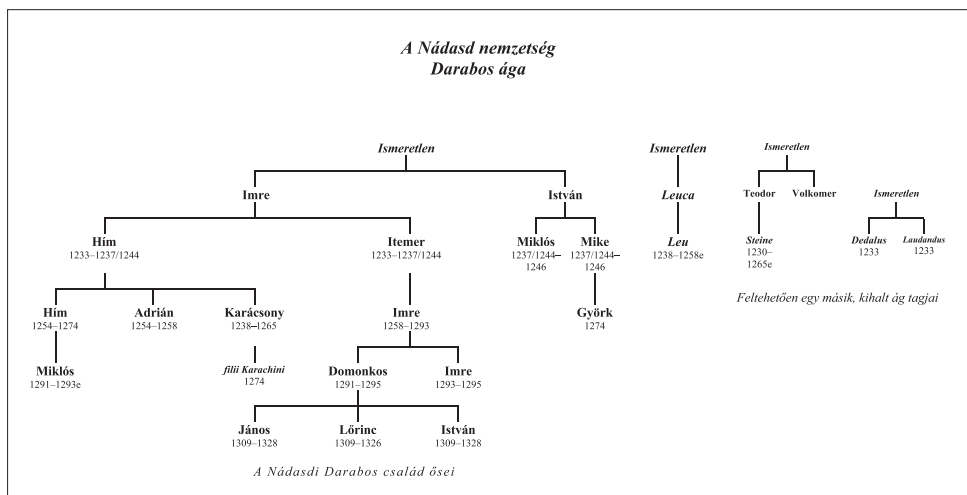
55 Karácsonyi, 1901. 394. p.

56 Zágorkhidi Czigány, 2002. 52–53. p.

57 Karácsonyi, 1901. 390. p. Karácsonyi az 1220-ban és 1246-ban említett testvérpárt nem tartotta azonosnak, miután azonban tudjuk, hogy az előbbi adat jóval későbbre datálendő, nincs akadálya az azonosításnak.

(*Hemus*) és Itemer, akik a Darabos ág két fő ágának alapítói (Imre fiai).⁵⁸ Az adásvétel tehát úgy rekonstruálható, hogy a nemzetség Mákfai ágának egyik alága (Lodomér és *Luchan* gyermekei), adja el birtokát a Darabos ág egyik alágának (István fiai, Miklós és Mike), olyan módon, hogy mind a Mákfai ág egy másik családja (Búza fia Búza és Itemer fia Itemer), mind pedig a Darabos ág egy másik rokonsága (Hím és Itemer) továbbra is birtokos marad. Érdekes módon a nemzetség harmadik ágának ekkor nincs nyoma Halogyon. Fontos megjegyezni, hogy a birtokviszonyok alapján nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy a Darabos ág első ismert generációja – Karácsonyi feltételezésével szemben – nem testvérekből, hanem első- vagy másodfokú unokatestvérekből állt. (Lásd 2. tábla) Hasonló lehetett a helyzet a Mákfai ágnál is, ahol azonban a 13. század közepéről nem nagyon van adatunk, a század végétől fennmaradt nagyobb számú okleveles említés az egyes alágak határozott elkülönülésére utal, ami leginkább az „Oszkaiak” és a későbbi Gersei Pethők önállósodásában mutatkozik meg. (Lásd 3. tábla)

Az oklevél további érdekessége a részletes határjárás, amely egy egyedi, bár kétségtelenül romlott földrajzi névpárt is megőrzött: az *Ozziustelnek* és a *Vizestelnek* név egy-egy völgyet jelöl, amelyek a birtokrész határait képezték. A nevek előtagjai – asz(al)ós és vizes – egyértelműek, a mindkét névben azonos ’telnek’ alaptag azonban ismeretlen az Árpád-kori

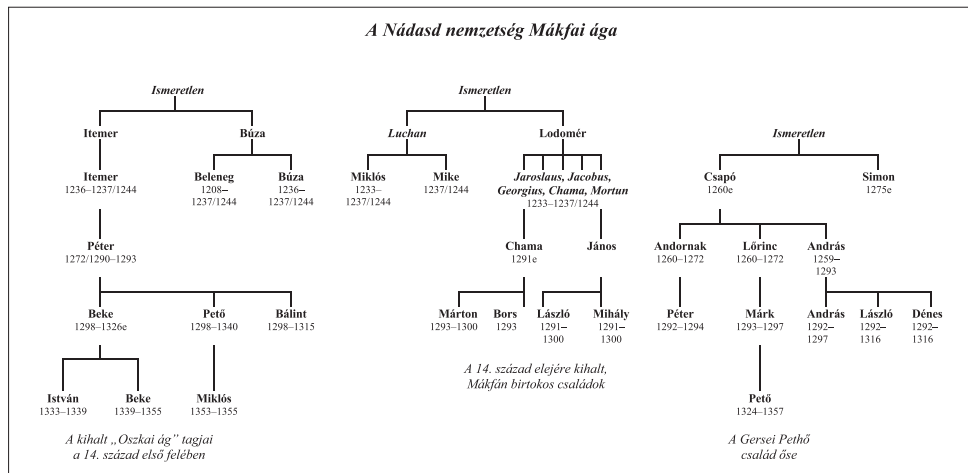
2. tábla

helynévanyagban. Az eredeti nevekben bizonyára a ’telek’ szó szerepelhetett, az oklevélben *teluch* formában leírva, amit a másoló *telnek* alakban írt át. Az Asz(al)óstelek és a Vizestelek egy szárazabb – csak időszakos vízfolyással rendelkező – és egy vizesebb – állandó vízfolyással rendelkező – megművelt völgyet jelölt. Ezek a völgyek a Hegyhát oldalában fekvő Halogy területén déli irányból futnak le a Rába árterébe. A birtokrész a két völgy között terült el, keletről Búza és Itemer, nyugatról Hím és Itemer voltak a szomszédok; déli határát

58 Karácsonyi, 1901. 388–389. p.

a Hegyhát fennsíkját borító erdők adták – amely határjárás szerint közös a szomszédokkal –, északról pedig ugyanez lehetett a helyzet az Rába-ártéri erdőkkel.

Érdemes ezt a határjárást összevetni az egy emberöltővel későbbi 1274. évi halogyi és tótlaki határjárással. Akkor a határt a birtok nyugati részén vonják meg, Miklós és Mike, il-

3. tábla

letve Hím és Itemer örökösei között. A határvonal keleti oldalán Mike fia Györk (*Gwrk filius comitis Myke*), a nyugati oldalon pedig Itemer fia Imre és Hím fia Hím (*Emericus filius Jerny et Heym filius Heymes*) birtokai terültek el. A határ azonban ekkor már a Rábától indul és a Hegyhát erdőségeiben futó Királyútig és Olaszútig tart, azaz az erdők ekkor már nem voltak közösek.⁵⁹ A folytonosság tehát kétségtelen, és ennek okán tehetünk egy újabb genealógiai kiegészítést: Karácsonyi még úgy tartotta, hogy Stefánd fiairól, Miklósról és Mikéről nincs további adat, most láthatjuk, hogy nem csak az 1230–1240-es évek fordulójára datálható oklevélben tűnik fel a testvérpár, hanem Mike fia Györk 1274-ben birtokos Halogyon. (Lásd 2. tábla)

A fenti eredmények talán jól mutatják, hogy az okleveles adatok alapos elemzésével, a birtoktörténet módszeres nyomon követésével és a családi kapcsolatok pontos meghatározásával a nemzetség korai története sokkal részletesebben megrajzolható. Ebben nagy segítségünkre lenne az az eddig kiaknázatlan forráscsoport, amelyet csak kivonatos formában ismerünk Fejér György 19. század eleji forrásközléseiből. A továbbiakban arról szeretnénk beszélni, honnan származnak ezek az oklevélkivonatok, és – az 1220-ra datált halogyi oklevélhez hasonlóan – fellelhetők-e még napjainkban az eredeti oklevelek vagy azok átírt szövegei.

⁵⁹ Árpád-kori új okmánytár. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. 9. köt., 1272–1290. Pest, 1871. 97. p.; Balogh János: Kora Árpád-kori utak emléke Felsőmarác határában. = Vasi Honismereti Közlemények, 1994. 2. sz. 50-53. p.